

MAİ VE SİYAH

Halit Ziya Uşaklıgil

DERGÂH YAYINLARI 673

Türk Edebiyatı-Roman 19

Halit Ziya Uşaklıgil Bütün Eserleri I

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-725-4

1. Baskı Mayıs 2016

4. Baskı Nisan 2018

Dizi Editörü

Sabahattin Çağın

Kitap Editörü

Mustafa Sökmen

Dizi Kapak Tasarımı

Işıl Döneray

Kapak Uygulama

Ercan Patlak

Sayfa Tasarımı

K. Yusuf Ünal

Sayfa Uygulama

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi

10. Cad. No: 15

Beylikdüzü/İstanbul

Tel: (212) 422 79 29

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

Mai ve Siyah'ın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

MAİ VE SİYAH

Halit Ziya Uşaklıgil

Hazırlayan
Ece Serrican

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

1865'te İstanbul'da doğdu. Bir kolu İzmir'e yerleşen Uşaklı Helvacızâdeler ailesine mensuptur. Mercan'daki bir mahalle mektebinde başlayan eğitimi, yeni usulde öğrenim veren sıbyan mektebinde sürdü. Daha sonra Fatih Askerî Rüşdiyesi'ne kaydoldu. Babasının İzmir'e dönmesi üzerine burada önce İzmir Rüşdiyesi'ne yazıldı, daha sonra özel Mechitariste Okulu'na kaydedildi. 1883'te buradan mezun oldu. Bir yandan da İngilizce ve Almanca dersleri alıyordu. İlk yazısı *Hazine-i Evrak'ta* yayımlandı (1883). Arkadaşlarıyla birlikte *Nevrus* dergisini çıkardı (1884). İzmir Rüşdiyesi'nde Fransızca; İzmir İdadisi'nde Fransızca, Türkçe ve edebiyat öğretmenliğiyle Osmanlı Bankası'nda tercümanlık ve muhasiplik yaptı. 1886'da çıkarmaya başladı. *Hizmet* gazetesi yazarın edebî hayatında bir dönüm noktası oldu. Telif ve tercüme roman ve hikâyeleri, mensur şiirleri, Türk ve dünya edebiyatlarına ait makaleleriyle İstanbul'da da adından söz ettirmeye başladı. O sıralarda *Mekteb* ve *Servet-i Fünûn*'da yazıları yayımlanmaya başladı. 1889'da çıktığı iki aylık Avrupa gezisi izlenimlerini *Hizmet* ve *Tarik'e* gönderdiği mektuplarda anlattı. Aynı yıl evlendi. 1893'te İstanbul'a yerleşerek farklı kalemlerde memuriyet yaptı. *Mâi ve Siyah*'in *Servet-i Fünûn*'da tefrika edilmesi (1896-1897) onu Edebiyat-ı Cedîde'nin tartışmasız en önemli romancı ve hikâyecisi yaptı. 1896-1901 yılları arasında edebî hayatının en başarılı, en verimli dönemini geçirdi. *Mâi ve Siyah* (1896), *Bu muydu?* (1896), *Küçük Fıkralar I-III* (1897-1899), *Heyhat* (1898), *Aşk-ı Memnu* (1899), *Bir Yazın Tarihi* (1900) ve *Solgun Demet'i* (1901) yayımladı. 1908'de Reji komiserliğine tayin edildi; Dârülfünun'da Batı edebiyatı tarihi ve estetik dersleri verdi. 1908'de kurulan Sahne-i Osmânî'nin edebî heyetine, Türk Derneği ile İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne girdi. Ardından mabeyin başkâtibi oldu (1909). Maarif Nezareti'nin kurduğu Istılâhât-ı İlmiyye Encümeni ile Dârülbeyazıt'ın edebî heyetinde görev aldı. İttihat ve Terakkî'nin görevlendirmesiyle 1913'te Paris'e ve Bükreş'e, 1914'te tedavi için Almanya'ya gitti. Memuriyeti Millî Mücadele döneminde sona erince Yeşilköy'deki köşküne çekilerek yoğun bir edebî faaliyete girişti. *Mâi ve Siyah* ile (1938) *Aşk-ı Memnu*'yu (1939) sadeleştirerek yayımladı. Oğlu Halil Vedat'ın trajik ölümünden sonra hayatla bağlarını âdetâ koparan yazar her türlü tedaviyi reddettiği uzun bir hastalığın ardından öldü ve Bakırköy Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedildi (27 Mart 1945).

Başlıca eserleri: Roman: *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri*, *Ferdi ve Şürekâsı*, *Mâi ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırk Hayatlar*, *Nesl-i Ahir*. Hikâye: *Bir Muhtıranın Son Yaprakları*, *Bir İzdivacın Tarih-i Muşağakası*, *Delî*, *Bu muydu*, *Heyhat*, *Bir Yazın Tarihi*, *Küçük Fıkralar*, *Solgun Demet*, *Bir Şi'r-i Hayat*, *Sepette Bulunmuş*, *Bir Hikâye-i Sevda*, *Hepsinden Acı*, *Aşka Dair*, *Onu Beklerken*, *İhtiyar Dost*, *Kadın Peşesi*. Mensur şiir: *Mensur Şiirler*, *Mezardan Sesler*. Hatıra: *Kırk Yıl*, *Saray ve Ötesi*, *Bir Acı Hikâye*. Tiyatro: *Fürûzan*, *Kâbus*. Tenkit: *Hikâye*. Makale: *Sanata Dair*.

SUNUŞ

Türk Edebiyatı tarihinde romancı kimliğiyle öne çıkan Halit Ziya Uşaklıgil (1868-1945), aynı zamanda uzun hikâye, kısa hikâye, mensur şiir, tiyatro gibi edebî türlerin yanı sıra edebiyat tarihi, makale ve hatırat gibi türlerde de eserler vermiş bir yazardır ve onun bütün bu faaliyetleri edebiyatta gerçek anlamda batılılaşmanın yerleşmesine yöneliktir.

Halit Ziya küçük yaşlarda *Aşık Garip*, *Kerem ile Aslı*, *Leyla ile Meccun* hikâyeleriyle *Bin Bir Gece Masalları*'nı okumasına rağmen onun edebiyata olan ilgisi dedesi sayesinde başka bir yönde gelişmiştir. Dedesinin onu sık sık Gedikpaşa Tiyatrosu'na götürmesi, ona istediği kitapları alması, ardından İzmir'de özel Fransızca dersler almanın yanı sıra Mechitariste Mektebi'ne girmesi onun edebiyat zevkinin Batı'ya yönelmesine sebep olmuştur. Kısa bir zaman sonra o, artık Fransızca roman ve hikâyeleri asıllarından okuyacak, hatta roman tercüme edecek duruma gelmiştir. Halit Ziya, belki de edebiyatta gösterdiği bu Batılı tavrını sosyal hayatta gerçekleştirmek arzusuyla yazarlığının ilk döneminde fennî konularda da tercümeler yapmıştır.

Halit Ziya'yı edebiyat dünyasında tanıtan ilk faaliyeti onun yayıncılığıdır. Bıçakçızade Hakkı ve Tevfik Nevzat ile birlikte çıkardığı *Nevruz* dergisi İzmir'de yayımlanan ilk dergidir ve Halit Ziya'nın kendine özgü üslubuyla dikkatleri çekmesine yol açmıştır. Onun ikinci büyük faaliyeti yine arkadaşı Tevfik Nevzat ile birlikte çıkardıkları *Hizmet* gazetesidir ki bu da İzmir'de çıkan ilk özel gazetedir. Bu gazete, Halit Ziya'nın ilk eserlerini art arda yayımladığı bir kürsü olacaktır. Yazar *Hizmet*'te tefrika ettirdiği eserleri hemen akabinde kitap olarak bastırmıştır.

Hizmet gazetesinin çıkışı, aynı zamanda Halit Ziya'nın romancı-

lığının başlangıcıdır. İlk eseri *Sefile*, bu gazetenin ilk sayısından itibaren tefrika edilmeye başlanır. Yazarın bu eseri onun bir roman yazma gayesinin dışında, aynı zamanda devrin önemli romancılarından Ahmet Midhat Efendi'ye bir meydan okumayı da içermektedir. Daha önce Nabizade Nazım'la başlayan, ancak cılız kalan bu itiraz, Halit Ziya ile birlikte gittikçe artan bir hızla başarıya doğru gitmiştir. Halit Ziya *Nemide*'den sonra kaleme aldığı *Bir Ölü'nün Defteri* ile belli bir üslup olgunluğuna doğru yol alırken *Ferdi ve Şürekâsı*'nda artık iyi bir romancı olduğunu ortaya koymuştur. Bu eserin ardından İzmir'den İstanbul'a giden yazar, Servet-i Fünun topluluğuna, bu topluluğun roman ve hikâyedeki ilkelerini ortaya koyan usta bir romancı olarak dâhil olmuştur. Bu topluluğa dâhil olduktan sonra da romandaki gelişmesini sürdüren Halit Ziya, *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar* ve *Nesli Ahir* romanlarıyla emekleyen Türk romanını ayağa kaldıran isim olarak Türk edebiyatı tarihindeki yerini almıştır.

Halit Ziya, kendisinin zaman zaman "küçük roman" olarak nitelendirdiği uzun hikâyeler de yazmıştır. Bunların biri yarım kalmış, dördü İzmir'de diğerleri daha sonra yazılmış toplam yedi uzun hikâye kaleme almış, bunların İzmir'de yazılanlarını müstakil kitap olarak da yayımlamıştır. Romanlar için söylediğimiz gelişme uzun hikâyelerde de görülmüş, *Ferdi ve Şürekâsı*'yla aynı dönemlerde kaleme alınan *Heyhat* ile Halit Ziya uzun hikâye türünde de belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Diğer taraftan Halit Ziya'nın romanlarının gölgesinde kalan küçük hikâyeleri de edebiyat tarihimiz açısından önem taşırlar. Prof. Dr. Ö. Faruk Hubyüz tarafından sayısı 125 olarak tespit edilen kısa hikâyeler, devrini önemli ölçüde etkileyen eserlerdir. Bunlar aynı zamanda genelde Servet-i Fünun, özelde Halit Ziya hakkındaki bazı klişe hükümleri de ortadan kaldıran hikâyelerdir.

Halit Ziya daha İzmir yıllarında büyük bir Dünya Edebiyatı yazma gayreti içine girmiş, ilk denemelerini *Hizmet*'teki tefrikalarla ortaya koymuş, daha sonra da Yunan, Latin, Fransız,

Alman ve İspanyol edebiyatlarının tarihini müstakil kitaplar olarak yayımlamıştır. Bunların bir özelliği de bizdeki ilk Batı edebiyatı tarihi çalışmaları olmalarıdır. Büyük ölçüde yine bu grup içinde değerlendirebileceğimiz *Hikâye* adlı eseri de romantizm ve realizm çerçevesinde yazılmış bir Batı romanı tarihidir. Halit Ziya bu eserinde romantizmin devrini tamamladığını söyleyerek kendisini realist anlayışa yakın bulur. Bu eserini yazı hayatının daha başlangıç yıllarında kaleme alması ve sonraki dönemlerde buradaki fikirlerini gerçekleştirme çabasında olması Halit Ziya'nın ne kadar bilinçli bir şekilde hareket ettiğini göstermektedir.

Halit Ziya'nın bir diğer yönü mensur şiir alanında verdiği ürünlerdir. Recaizade Mahmut Ekrem'in öncülüğünde ortaya çıkan ve Ara Nesil mensuplarının geliştirdiği mensur şiir, Halit Ziya'nın iki kitabıyla zirveye ulaşmış ve türün yaygınlaşması sağlanmıştır. Servet-i Fünun topluluğunun dağılmasından sonra tiyatro ve hatırat türüne de yönelen Halit Ziya, özellikle hatıra türü kitaplarıyla devrine ışık tutan yazarlardan biri olmuştur.

Yayınevimiz Halit Ziya Uşaklıgil'in bütün eserlerini bir külliyat hâlinde yayımlamaya karar vermiş bulunmaktadır. Bu külliyatı hazırlarken Halit Ziya Uşaklıgil'in 1930'lu yılların sonlarından itibaren bizzat sadeleştirdiği baskılar esas alınacaktır. Bunların dışında yazarının sadeleştirmedeği metinleri ise eski yazıdan aktarıp yayımlama yoluna gideceğiz. Metinlerin anlaşılmasında zorluk çeken okuyucular için sayfa altında kelimelerin anlamları verilmiştir. Tabii bu anlaşılma hususu izafidir; bu yüzden ortalama bir üniversite öğrencisinin kelime dağarcığı göz önünde bulundurularak hareket edilmeye çalışılmıştır. Kelimelerin anlamları verilirken metnin içinde kazandığı anlama dikkat edilmiş, bütün sözlük anlamlarının verilmesine gerek görülmemiştir. Ayrıca aynı kelime her geçtiği yerde açıklanmamış, ancak okuyucunun kelimeyle ilk karşılaştığı sayfadan uzaklaştığında kelimenin anlamı yeniden verilmiştir.

Osmanlıca metinlerin aktarılmasında Türkiye’de yerleşmiş bir imla ne yazık ki yoktur. Bu hususta bir birlik sağlamak amacıyla bu külliyyatın neşrinde Türk Dil Kurumu’nun *Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır. Kelimelerin mümkün oldukça uzatma, düzeltme veya kesme işaretlerine başvurmaksızın yazılması amaçlanmış, böylece güncel, başka bir deyişle günümüz Türkçesinin imlasına uygun metinler oluşturulmak istenmiştir. Düzeltme ve uzatma işaretleri kelimelerin doğru telaffuzu için gerekli olduğu durumlarda (kâtip, mahkûm vb.) veya başka bir kelimeyle karıştırılma ihtimali bulunduğu (hala/hâlâ vb.) kullanılmıştır. Eski yazıdaki “ayın” harfi de, kelimenin başka kelimeyle karışma ihtimalinin olduğu veya doğru telaffuzu sağlamanın gerektiği durumlarda (‘) işareti ile (istib’ad, ta’zib vb.) gösterilmiştir.

Metinler içinde yer alan Batı dillerine ait özel isimler kendi imlalarıyla yazılmıştır. Ancak Türkçede yerleşik hâl almış kişi ve yer adlarında ise Türkçedeki yerleşik imlaya uyulmuştur.

Edebiyat hayatımızın önemli isimlerinden olan Halit Ziya’nın şimdiye kadar yeni harflere aktarılmış ve aktarılmamış eserlerinin bir külliyyat halinde yayımlanması, onun hem daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına hem de araştırmacılara yeni çalışma ufukları sağlamasına vesile olmasını temenni ediyoruz.

DERGÂH YAYINLARI

MAİ VE SİYAH HAKKINDA

Mai ve Siyah, Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir dönemi eserlerinden olan *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri*, *Ferdi ve Şürekâsı*'ndan sonra İstanbul'da kaleme aldığı ilk romanıdır. 1896-1897 yılları arasında *Servet-i Fünûn* dergisinde tefrika edilmiş,¹ tefrikası biter bitmez de kitap olarak basılmıştır. *Mai ve Siyah*, hem Türk romanında hem de Halit Ziya Uşaklıgil'in yazı faaliyetinde dönüm noktası olma özelliğine sahiptir. Ahmet Hamdi Tanpınar *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde, "Halit Ziya'ya kadar romancı muhayyilesiyle doğmuş tek muharririmiz yoktur, diğerleri sadece roman veya hikâye yazmaya hevesli insanlardır" diyerek Halit Ziya'nın diğer yazarlar arasındaki yerini vurgulamaktadır. Halit Ziya ile birlikte gerçek anlamda roman türünün başladığı ve onun eserleriyle şekillendiği görülür.

Mai ve Siyah için "nesli namına konuşan ilk eser", "Servet-i Fünûn döneminin beyannamesi" şeklinde değerlendirmeler yapılır. Gerçekten de dönemin dil, edebiyat, sanat anlayışlarını; yazarların, hayal ve özlemlerini yani hayata bakış açılarını bu eserde bulmak mümkündür. Eserde tüm bu niteliklerin aktarımı, Servet-i Fünûn dönemi yazar ve şairlerinin tek tek ele alınması şeklinde değil, nesle mensup kişileri temsil edebilecek bir kişi olan Ahmet Cemil'in bakış açısıyla sağlanmıştır. Bu çerçevede Ahmet Cemil'in yalnızca iç dünyasıyla değil, bağlı bulunduğu çevreyle birlikte anlatıldığı görülür. Edebî bir beyannameye sahip olmayan Servet-i Fünûn döneminin ön planda tuttuğu değerler, Ahmet Cemil'in yeni bir şiir yaratmak için oluşturduğu düşüncelerinde ve eski edebiyat çevreleriyle olan çatışmalarında

1 Servet-i Fünun, nr. 273-317, 23 Mayıs 1312/4 Haziran 1896-27 Mart 1313/8 Nisan 1897. Bu çalışmada Halit Ziya Uşaklıgil'in bizzat sadeleştirdiği 1938 baskısı esas alınmıştır.

izlenir. Eski ve yeni edebiyat taraftarlarının çatışması, özellikle şiir türü üzerinden anlatılır.

Mai ve Siyah, hayal ve hakikatin birbiri ile çatıştığı bir romandır. Romanın kahramanı Ahmet Cemil, ünlü bir şair olmak isteyen ve yakın arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kız kardeşi Lamia'yı seven bir gençtir. Hayatının başlangıcında mavi bir gecenin ışıltısı ile gözleri kamaşan Ahmet Cemil'i, hayalperest bir genç olarak tanırız. Fakat bu hülyalı tablo, babasının ölümüyle birlikte zorunlu olarak tamamen değişir. Babasının ölümünden sonra ailesini geçindirmek için çeviriler yapar, bir öğrenciye ders verir ve gazeteye yazılar yazar. Annesi ve kız kardeşi ile yaşadığı ev ve gazete dışında, Hüseyin Nazmi'nin konağı uğradığı adreslerin başında gelir. Eserlerini duyurmak, gazete sahibi olmak ve Lamia ile evlenmek hayattaki arzularının tamamını oluşturur. Kız kardeşi İkbâl'i, matbaa müdürünün oğlu Vehbi Bey ile evlendirmesi, babasının ölümünden sonra kurmaya çalıştığı bu düzeni ikinci kez değiştirir. İlk başlarda Vehbi Bey'in içki alışkanlığı ve patavatsız tavırları hoş görülse de, zamanla ortaya çıkan ciddiyetten uzak hareketleri yüzünden evin huzuru bozulmaya başlar. Vehbi Bey'in babasının ölümünden sonra matbaanın kendisine kalması, onun evdeki egemenliğini arttırır. Her istediğini yaptırmaya çalışan ahlak yoksunu bu adamın varlığı, yaklaşan tehlikenin canlı bir göstergesidir. Ahmet Cemil zaman zaman bu belirtileri hissetse de olacakların önüne geçemez. Eşi tarafından dövülen İkbâl karnındaki bebeğiyle ölür, borçların karşılığında ev satılır, Lamia başkasiyla nişanlanır. Yaşadığı bütün bu hayal kırıklıklarının sonucunda Ahmet Cemil annesiyle beraber taşradaki bir memuriyete doğru yol alır. Bu ayrılış başlangıçtaki mavi gecenin aksine siyah ve ışıksız bir tablodur. Umut dolu mavi bir gece ile başlayan eser, hayal kırıklıkları ile son bulur.

Eserin kronolojik sırasına bakıldığında, ilk üç bölümün Tepebaşı'nda verilen yemekte, yirmi iki yaşında bir genç olarak karşımıza çıkan Ahmet Cemil'in portresine, sanat anlayışına ve

çevresine ayrıldığı görülür. Dördüncü ve beşinci bölümlerde geri dönüşlerle Ahmet Cemil'in ailesi, eğitimi ve şairliği anlatılır. Üslup bakımından tasvirlerin, sıfatların, benzetmelerin ve duyuları harekete geçiren tamlamaların bolca kullanıldığı görülür. Böylece hayalperest bir şair olan Ahmet Cemil'in yaşadığı ruh hâli yansıtılır. Zaten Halit Ziya Uşaklıgil'in sanatkârane üslubunu şiire yaklaştıran da Ahmet Cemil'in şair oluşudur.

Aydın orta sınıfın hayatını, hayallerini, yaşadıkları tezatları, üzüntü ve mutluluklarını eserde görmek mümkündür. Romanda geniş bir sosyal çevre içerisinde yer alan Ahmet Cemil, temelde kendi hayal ve düşünceleriyle meşguldür. Bulunduğu ortamlarda kendi içine dönük bir karakter özelliği sergiler. Ahmet Cemil'in üç büyük hayali vardır: Meşhur bir şair olmak, âşık olduğu Lamia'ya kavuşmak ve matbaa sahibi olmak... Bu üç hayali, ona yaşama gücü verir.

Şiir yazmak, bunları yeni bir şiir anlayışı çerçevesinde kaleme almak hayallerinin başlangıcını oluşturur. Senelerdir hayalini kurduğu bu emelini gerçekleştirmek ve edebiyat âleminde zirveye çıkmak ister. Başlangıçta Divan şairlerini okuyarak başladığı bu tutkusu daha sonra Fransız şairlerine yönelir. Arkadaşı Hüseyin Nazmi ile birlikte Lamartine, Hugo ve Musset'nin şiirlerini, "mütalaa cinneti"ne tutularak okur. Yeni bir şiir dili yaratmak ve bu dille şiirler yazmak ister. Bu istek romana, başlıca temalardan biri olarak şiir sanatının işlenmesi şeklinde yansır. Hayatın zorluklarıyla karşılaştığı ilk anda arkadaşları Hüseyin Nazmi'nin teşvikiyle, para kazanmak için çeviriler yapmayı planlar. Başlangıçta Fransız romantiklerinin şiirlerini seçer, fakat kitapçının belirlediği macera hikâyelerinin çevirisini yapmaya mecbur kalır.

Bu çeviri faaliyeti aslında daha önce arkadaşları Hüseyin Nazmi ile birlikte Batı edebiyatına ait eserleri okurken de karşımıza çıkar. Söz konusu okumalarında ahenge, uzun ve kısa hecelerdeki seslere, veznin uyumuna yani dil ve üsluba bağlı kalırlar. Eserin bu bölümleri aynı zamanda Servet-i Fünun yazarlarının çeviri

anlayışını yansıtmaktadır. Tanzimat döneminde kabul gören bir diğer yöntem, Ahmet Mithat Efendi'nin çeviri anlayışıdır. Bu yöntemde Ahmet Mithat Efendi, Batı edebiyatından bir eseri okumakta; içeriği, Türk okurunun beğeneceği tarzda ve kendisine uygun olarak yeniden yazmaktadır. Halit Ziya bu yöntemi, eserin aslını yansıtmaktan uzak olduğu için benimsemez.

Derin duygulara sahip olan Ahmet Cemil, mevcut kalıpları ve ifade tarzlarını beğenmez. Dilde bunları anlatacak kelime bulamaz; bu nedenle yeni ifadeler, hayaller ve semboller yaratır. Büyük bir titizlik ve sanat endişesi ile üzerinde çalıştığı eserini, "Batı'dan toplanmış tohumların Şark güneşinde açan çiçeklerinden oluşan bir demet" olarak tanımlar; fakat büyük ümitlerle oluşturduğu bu eser ona, şöhreti ve mutluluğu getirmez. Hayattan ve mutluluktan ümidini kestikten sonra üzerinde titizlikle çalıştığı ve bir merasimle sunduğu şiirlerini içeren defterini yakar. Bu vazgeçiş, hayallerinin ilk yıkımıdır.

Bir diğer hayali olan Lamia ise, içinde bulunduğu gerçekliği açık bir şekilde göremediği için tutunduğu bir diğer imkânsız hayali oluşturur. Ahmet Cemil'in Lamia'ya olan aşkı, hayallerine ulaşma çabasının bir göstergesidir. Ahmet Hamdi Tanpınar *Edebiyat Üzerine Makaleler*'de, kitapta aşka hiç yer verilmediğine değinir ve Ahmet Cemil'in Lamia'ya olan sevgisini, "Ahmet Cemil'in arkadaşının kız kardeşine uzak sevgisi, aşktan ziyade bir hülyaya benzer ve sanıldığı gibi eserin bir zaafı değil, belki kuvvetli tarafıdır. Çünkü Ahmet Cemil için bu küçük kız, sade sevgi değildir; yetişmek istediği bir hayat tarzı, refah seviyesi, kısaca hülyalarının tabii dünyasıdır" sözleriyle açıklar. Bu nedenle Lamia, Ahmet Cemil için ulaşmak istediği dünyanın zorunlu kıldığı bir aşkı ifade etmektedir. Bu gerçek, roman boyunca Ahmet Cemil tarafından kavranamaz ya da açıkça dile getirilemez.

Ahmet Cemil'in Lamia'ya karşı hissettiği duygular tek taraflıdır. Arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin ve onun kız kardeşi olan Lamia'nın bu sevgiden haberi yoktur. Bu durumda, Lamia'nın uygun görü-

len bir delikanlı ile evlenmesinde bir sakınca görülmez. Fakat Ahmet Cemil, Lamia'nın başkası ile evleneceğini öğrendiğinde aldatıldığını düşünür ve sevgisini anlamadıkları için çevresine içten içe öfkelenir. Lamia'yla olan ilişkisini zihninden geçirirken şu cümleleri sarf eder: "Lamia'nın çocukluğuna ait vakalar, Bon Marche'deki tesadüf, bir akşam burada gezerken gözlerinin selamı, daha sonra o müsamere... Ya o defterin altına yazdığı iki kelime, yalnız Lamia'nın muhabbetine bir senet hükmünde değil miydi?" Bu alıntıdan anlaşılacağı gibi, Ahmet Cemil; önünde beliren gerçeklik yerine daima hayallerine sığındığı için bu alelade olaylara çeşitli anlamlar yüklemiştir. Hâlbuki olaylara gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşırsa, tüm bu davranışların henüz genç kızlığa yeni adım atmış bir çocuğun fevrî hareketleri olduğunu anlayacak ve içinde yavaş yavaş büyüttüğü bu sevdadan vazgeçmesi mümkün olabilecekti.

Hayallerini hayatın merkezi yapan Ahmet Cemil için yaşadığı hayal kırıklıkları da büyük olmuştur. Başlangıçta eserlerini basmak ve meşhur olmak amacıyla kurmak istediği matbaa fikrinin altında maddî arzuların ve Hüseyin Nazmi'ye denk olma isteğinin bulunduğu söylenebilir. Çünkü maddî konularda kazanacağı güçle hayallerine ulaşması mümkün olacaktır. Eserde bu hayalini dile getirirken zihninden geçirdiği şu cümle özellikle ilgi çekicidir: "Kitapçı Faiz Efendi'ye bir ceride imtiyazı aldırıyor, kendisi başmuharrir oluyor, Hüseyin Nazmi'yi beraberine alıyor, beheri beş liralık hisse senetleri çıkarıyor, bir matbaa açıyor, hisseler hâsıl olacak temettüllerle yavaş yavaş imha ediliyor, matbaa Ahmet Cemil'e münhasır kalıyor." Bu hayalinde özellikle refah düzeyi yüksek ve mesleğinde başarılı bir kişi olan Hüseyin Nazmi'yi yanına alması dikkat çekicidir. Buradaki yer değiştirme, hayalindeki hayatı yaşayan Hüseyin Nazmi'nin seviyesine çıkmayı ve onunla denk olmayı ifade eder. İsteddiği hayata erişmek ve kurduğu hayallere ulaşmak için zihninde bulduğu çözüm yollarından biri de budur.

Ahmet Cemil matbaa sahibi olma isteğine, matbaa müdürünün oğlu Vehbi Bey ile kız kardeşi İkbâl'in evliliği sayesinde bir adım yaklaşır. Başlangıçta kendi hayalini gerçekleştirmek uğruna bu evliliği onayladığını kendisine itiraf edemez. Evlilik çağı gelmiş olan kardeşini, hakkında araştırma yaptıktan sonra uygun bir damat adayına verdiğine kendisini inandırır. Hatta Vehbi Bey'in babası vefat edip matbaa hisseleri oğluna kaldığında, onun bazı olumsuz davranışlarını da görmezden gelir. Vehbi Bey'in matbaadaki sorumlulukları Ahmet Cemil'e bırakmasıyla hayalleri gerçekleşmeye başlar, ancak bu günler çok uzun sürmez. Vehbi Bey'in İkbâl'i tekmelemesi ve bunun sonucunda onun ölmesi, matbaa makinelerini almak için ipotek edilen evin elden çıkması bu hayalin henüz açmaya başlamadan solmasına neden olur.

Eserde olumsuz bir kişi olarak çizilen Raci; iş çevresinde sevilmeyen, kin ve haset dolu, karısı ve çocuğuna sahip çıkmayan, sürekli içen bir tiptir. Onun bu kişilik özellikleri, Ahmet Cemil'in sanat anlayışını eleştiren yazılarına ve iğneleyici sözlerine yansır. Romantik tabiatlı Ahmet Cemil'in karşısında yer alan Raci, bağlı bulunduğu sanat anlayışı bakımından da eskiye yakındır.

“Sürüklenen bir insan” olarak görülen Ahmet Cemil, kendisine mutluluk veren her şeyi zihninde ve hayalinde hazırlar. Bunlar hayatın acı gerçeklerine çarptığında ise kendisine acır, çevresini suçlar ve ailesine sığınır. Mutlu ve ünlü olma hayalleri yıkılan Ahmet Cemil, her zaman bir kaçış ve ebedî mutluluk mekânı olarak evini görür. Ona göre; yaşanan acıların, mutsuzlukların ve hayal kırıklıklarının iyileşeceği yer ailedir. Ahmet Cemil için bu iyileşme ve arınmanın gerçekleşmesi, İkbâl'in yeri doldurulamayan boşluğu ile yüzleştğinde ve kendilerine ait olmayan bir evde olduğunu hissettiğinde artık imkânsız görünmektedir.

Romanın sonunda Ahmet Cemil, ümitlerinin parladığı mavi geceden sonra siyah bir gecede, annesi ile birlikte uzak bir memuriyete gitmek için bindiği bir vapurda, yeni hayatına doğru yol alırken görülür. Siyah denize bakan Ahmet Cemil, tek bir karar

hamlesi ile bu siyahlığın içine atlayabileceğini düşünür. Bu siyah kucağa atılarak kendinden geçmek ve mutluluk içinde derinliklerde kaybolmak ister. Romanın başlangıcında Tepebaşı'ndan Haliç'i seyrettiği mavi gecenin karşısı olan bu sahnede, Ahmet Cemil gerçekleri görmeye başlar. Aynı limandan Batı'ya doğru hareket eden gemide, Hüseyin Nazmi de parlak geleceğine doğru yol almaktadır. Kendisi ise, gönüllü olarak seçtiği sürgününe gitmektedir.

Mai bir gecenin ışığı ile başlayıp siyah bir gecenin karanlığı ile son bulan eser, taşıdığı nitelikleriyle her zaman adı zikredilecek olan bir başyapıttır. Devri açısından önemi, Servet-i Fünûn döneminin manifestosu olması ve bu hareketin ana çizgilerine bünyesinde yer vermesidir. Fakat asıl dikkat çeken yönü; modern roman anlayışını içeren kurgusu, hayal ve hakikat arasındaki çatışmayı gösteren içeriği ve geniş bir çevre içerisinde tanıtılan kahramanlarında gizlidir. Bu nedenle eskimeyen, geçmiş kuşaklardan gelecek kuşaklara aktarılan; her devirde farklı açılardan araştırılmaya ve yorumlanmaya açık bir eser olarak değer kazanmıştır. Tüm bu yönleriyle *Mai ve Siyah*, Türk edebiyatının nesir ustası olarak tanınan ve kendisinden sonra gelen birçok yazarı etkileyen Halit Ziya Uşaklıgil'in ölümsüz eserlerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

ECE SERRICAN